

סימן כו

עדיפות אתרוגי ארץ-ישראל על פני אתרוגי חוץ-לארץ

סוכות תשע"ז

שאלה:

שבעה, מקדים מין שבעה אע"פ שאינו חביב כמו המין האחר. ובהלכה ב' (שם) הביא השו"ע את שיטת הרמב"ם הפוסק כחכמים, שמקדים את המין החביב אף נגד מין שבעה, דס"ל דחביב עדיף לעולם אף אם ברכותיהן שוות ויש בהן מין שבעה.

בשוק ארבעת המינים עומדים למכירה אתרוגים 'תוצרת הארץ' ואתרוגים 'תוצרת חוץ-לארץ'. האם יש עדיפות לקנות אתרוג שגדל בארץ-ישראל, ומה הדין כאשר האתרוג שגדל בחוץ-לארץ מהודר יותר במראהו?

תשובה:

וכתב המ"ב (שם ס"ק י"ג) "ומשמע מסתימת המחבר דהעיקר כדעה הראשונה (סעיף א') שהיא דעת רוב הפוסקים". אך מ"מ אף הרמב"ם כתב (הובא בשו"ע שם ס"ב) שאם אין לו חביבות יותר לפרי מסוים, יקדים את הפרי משבעת המינים.

א. הקדמת אתרוגי הארץ משום חביבותם

ה'ישא ברכה' מבין בפשטות, שכשם שיש מעלה בפירות שבעת המינים משום חיבת הארץ, כך יש מעלה באתרוג מתוצרת הארץ על פני אתרוגי חוץ-לארץ. וכתב ה'ישא ברכה' שאפי' למ"ד חביב עדיף (הרמב"ם), זה אינו אלא במידי דאכילה שבו שייך בחירה של חיבה בטעמו ועריכותו, ולכן הסיק "ואף דהרמב"ם פירש כחכמים (שחביב עדיף), מודה דפרי הארץ עדיף". שבברכה של מצווה אין מקום לחביב וצריך להקדים פירות ארץ-ישראל.

הרש"ל צ"ע בעל 'ישא ברכה' זצ"ל בספרו 'מעשה איש' (או"ח סי' ד') כתב, שאף אם אתרוגי ארץ ישראל הם ספק מורכבים כמו בחוץ-לארץ "עכ"ז לא יוכל שום מורה ושום חכם ושום דיין להרהיב עז בנפשו, להורות שיניחו אתרוגי ארץ-ישראל ויברכו על אתרוגי חוץ-לארץ חלילה, כן שורת הדין נוטה". עיי"ש.

ובשו"ת משפטי עוזיאל (ח"א סי' כ"ד) חלק על ראייתו וכתב שאין זה מוכרח, שלא נאמר דין אקדומי בפירות ז' המינים אלא כאשר מצויים לפניו עוד פירות וכל השאלה היא על איזה מהם לברך ולפטור בברכתו את השאר, וע"ז פסק השו"ע להקדים מין שבעה, אבל לא מצאנו בשום מקום שצריך לחזר אחרי פירות ארץ-ישראל כדי לברך עליהם.

והוכיח דבריו מהגמ' ברכות (דף מ' ע"ב) שם מובא במתניתין: "היו לפניו מינין הרבה ר' יהודה אומר אם יש ביניהם מין שבעה עליו הוא מברך. וחכמים אומרים מברך על איזה מהן שירצה. ובגמ' (שם דף מ"א ע"א): "אמר עולא מחלוקת בשברכותיהם שוות (וביאר רש"י כגון זיתים ותפוחים דתרוויהו בורא פרי העץ ובה לפטור את שתיהן בברכה אחת) דרבי יהודה סבר מין שבעה עדיף ורבנן סברי מין חביב עדיף. ולהלכה פסק השו"ע (באו"ח סי' רי"א ס"א) כרבי יהודה, שאם היו לפניו מינים הרבה ויש ביניהם ממין

לברכה אף לשיטת הרמב"ם משום שבח ארץ-ישראל, שמא זה נאמר דווקא בפירות שנשתבחה בהם ארץ-ישראל שהואיל ומצינו בתורה במפורש שנשתבחה בהם הארץ, א"כ יש לומר שיש להם עדיפות, אבל באתרוגים לא מצינו שנשתבחה בהם ארץ-ישראל, ומהיכא תיתי להעדיפם, הרי בשאר פירות שלא נשתבחה בהם ארץ-ישראל לא מצינו שחייב להקדימם בברכה על פירות חוץ-לארץ? (שם).

ואף שעל טענה זו יש לדון, ולקמן נוכיח דברינו, מ"מ מסיק ה"שכיל עבדי שיש להעדיף את אתרוגי ארץ-ישראל מפני ש"הדבר ברור שפירות ארץ-ישראל יש להם עדיפות מצד קדושתן, שהם גדלו בקדושה וטהרה, וא"כ כשגדל הפרי בעפר ואויר ארץ העמים הרי גדל בטומאה, לא כן אויר ארץ-ישראל ועפרה הוא טהור וקדוש, והרי מצינו בגמ' דכתובות רבי מנשק כיפי דעכו... ומכיוון שכ"כ גדולה מעלתה וקדושתה, הרי ודאי עלינו להקדימה בכל מיני עניינים דוגמת מה שמצינו בכהן, שמכיון שהבדילן הקב"ה בקדושתן משאר שבטים מצוים אנו להקדימן לכל דבר שבקדושה... ודבר זה פשוט וברור לכל באין תבונה" (שם), ולכן מסיק שישנו ערך מיוחד לאתרוגי ארץ-ישראל משום הידור מצווה ומשום יישוב ארץ-ישראל כדברי ה"משפטי עוזיאל, וע"כ יש להעדיפם.

ב. הקדמת אתרוג החייב במצוות התלויות בארץ

לעיל הקשה ה"שכיל עבדי על ה"ישא ברכה' מדיני קדימה בברכות שבהם לא מצינו עדיפות אלא לפירות שנשתבחה בהם ארץ-ישראל על פני פירות אחרים, אך לא חובה להעדיף פירות ארץ-ישראל אחרים על

אך בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ו או"ח סי' כ"א) כתב להגן על ה"ישא ברכה', שהרי השו"ע כתב אף בשיטת הרמב"ם, שחביב עדיף, שאם אינו רוצה במין האחר יותר מחבירו – חייב לברך על מין ז' משום שבח ארץ-ישראל, ומסיק משום כך "הרי במקום דשניהם שקולים אצלו, מעדיפין פירות הארץ, משום שבח ארץ-ישראל, וה"ה באתרוגים, מכיוון ששניהם שקולים שיש בהם ס' מורכבים, יש להקדים אתרוגי ארץ-ישראל".

מ"מ אף ה"משפטי עוזיאל' שחלק על ראייתו של ה"ישא ברכה', אעפ"כ הסיק: "אולם אעפ"י שמצד ההלכה אין דין קדימה לפירות ארץ-ישראל, מ"מ משום חיבת הארץ ומצוות ישוב ארץ-ישראל מצוה להדר אחרי אתרוגי ארץ-ישראל כדי להחזיק ידי העמלים בה ליישב הארץ באוכלוסי ישראל". ומסיק: "וכל המבכר אתרוגי חוץ-לארץ הרי הוא חוטא לעמו וארצו בזה שמרפה ידי אחיו היושבים בארץ, ממעט כח קליטתה לאוכלוסי ישראל המצפים להתיישב בה להחיות אדמתה ולהתפרנס מעמל ידיהם. מטעם זה אני אומר מצווה וגם חובה היא לבכר תוצרת הארץ בתבואתה ותעשייתה, ומכ"ש בדבר שכל עיקרו היא מצווה ושתכליתה היא שמחה והודאה לפני ה' אלוקינו אשר קדשנו במצוותיו והנחלנו ארצות קדשו ואין שמחה לפני ה' אלא בפירות הדר של הארץ אשר נתנה ה' לאבותינו ולנו ושהיא נעבדת ע"י ישראל בקיום מצוות התלויות בארץ ובזה נעזור לבניין הארץ וכנוס בניה בניה בתוכה" עיי"ש.

ואולם, ה"שכיל עבדי' הוסיף והקשה על ה"ישא ברכה', דאף אם נאמר שבמקום שב' הפירות שווים מעדיפין את פירות ז' המינים

יש בזה משום חשיבות ושבח ארץ-ישראל שפירותיה טובים ולכן עדיפים על אתרוגי חוץ-לארץ.

[ואמנם בשו"ת תשובות והנהגות (שם) סבר שאם חביבים לו פירות חוץ-לארץ, צריך להעדיפם על פני פירות ארץ-ישראל. אך דבריו קשים, שהרי השו"ע פסק (בסי' רי"א ס"א) שהולכים בתר מין ז' ולא בתר החביב, שלא כהרמב"ם, וא"כ נראה שלמעשה שה"ה פירות ארץ-ישראל קודמים לפירות חוץ-לארץ גם כאשר הם חביבים, וכראיית הגר"א נבנצל לעיל.]

ואף שהגר"א נבנצל כתב בלשון "יש לעיין שמא" ולא הכריע בהחלטיות, נראה שספקו נובע מסברה הפוכה – שמא בכל מקרה יש להקדים מין שבעה, על אף שגדל בחוץ-לארץ, מפני שהוא מחויב בברכה אחרונה 'מעין שלוש' שבה מזכירים את שבח הארץ שנשתבחה בפירות אלו, וגורם בכך לחמדת הארץ, משא"כ שאר פירות, שהרי אף אם גדלו בארץ-ישראל ברכתם "בורא נפשות", שלא מוזכר בה שבח הארץ. כמו כן ישנה עדיפות עקרונית לשבעת המינים משום שרק מהם מביאים ביכורים, אע"פ שמהפירות המונחים לפניו אי אפשר להביא ביכורים מפני שגדלו בחוץ-לארץ, אך לא פלוג רבנן.

אבל באתרוג הגדל בארץ-ישראל, שלא שייכת לגביו ברכת 'מעין שלוש', ואינו בר הבאה לביכורים – שם ברור שיש להעדיפו על פני אתרוגי חוץ-לארץ, דהואיל ואיתעבד בה מצווה חדא ניעביד בה מצווה אחרית, וכנ"ל. וכל זה בנוסף לסברה שבאתרוג הגדל בארץ-ישראל יש קדושה וכנ"ל. ושמתי לב שמוכרים לאחרונה מיץ ענדים יותר זול מיבול חו"ל. ועפ"י דברינו יש לחזר אחר יין

פני פירות חוץ-לארץ, וא"כ מנין לו שיש להעדיף אתרוג מארץ-ישראל על פני אתרוג מחוץ-לארץ?

אולם מו"ר הגר"א נבנצל שליט"א כתב ב'ויצחק יקרא' (או"ח סי' רי"א סעיף א' ד"ה מיני), דאדם שמונחים לפניו פירות משבעת המינים שגדלו בחוץ-לארץ ופרי מארץ-ישראל שאינו משבעת המינים, יש לעיין שמא של ארץ-ישראל עדיף, דהא מעלת שבעת המינים היא משום דפרותיהם ראויים למצוות ביכורים וחייבים במצוות התלויות בארץ, ואילו בפירות חוץ-לארץ משבעת המינים לא שייך האי טעמא. והביא הגר"א נבנצל קצת סמך לדבר מהגמ' בברכות (דף ל"ט ע"ב) דרב אמי ורב אסי כשהזדמן להם פת של עירוב היו מברכים עליו בשבת עצמה (עיין רמ"א או"ח סי' שצ"ד ס"ב) לקיים בה מצוות לחם משנה וסעודת שבת – "אמרי: הואיל ואתעביד ביה מצווה חדא נעביד ביה מצווה אחרית". מכאן שפרי שנעשתה בו מצווה אחת (כגון אתרוג שהופרשו ממנו תרו"מ) יש להעדיפו לקיום מצוות נוספות – לנטילת ארבעת המינים. ושמא זהו המקור לחובה להעדיף את אתרוגי ארץ-ישראל על פני אתרוגי חוץ-לארץ, שאילו התכוון הישא ברכה בדבריו, ומכאן תשובה לקושיית הישכיל עבדי' עליו.

ועיין בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' קפ"ח) שסבר כן לגבי אתרוגים מארץ-ישראל, שיש בהם מעלה על פני אתרוגי חוץ-לארץ וכדמוכח מדברי הב"ח (או"ח סי' ר"ח ד"ה וכתב עוד), שנוסח הברכה האחרונה על ז' המינים הוא "ונאכל מפריה ונשבע מטובה" וביאר הב"ח: "כי באכילת פירותיה אנו ניזונים מקדושת השכינה ומטהרתה ונשבע מטובה" וא"כ

מעבר לחסד ההכרחי של צורכי האכילה, ולכן פשיטא שיש להעדיפם].

ג. אתרוגי ארץ-ישראל בחזקת שאינם מורכבים

זאת ועוד, אתרוגי חוץ-לארץ רובם גדלים בשדות של נוכרים, ולכן כתב ערוה"ש (או"ח סי' תרמ"ח סעיף כ"ט) שיש חשש גדול יותר שהם מורכבים, "שידוע לכל שישראל מעטים שם וכבושים תחת ידם ויראתם על פניהם ואיך ידעו מה שעושים על פני השדה בגינותיהם ובכרמיהם אם ירכיבו אם לאו". לכן מורה ערוה"ש: "ולפי"ז אין לנו שום היתר על אתרוגים, רק אותם שישראלים מעידים שיודעים הנטיעות מתחילתן שאין בהם שום הרכבה כמו אתרוגי ארצנו הקדושה, שבהם גדולי ישראל ות"ח ויראי אלוקים משגיחים על הגינות שלא יהיה בהם שום הרכבה" (שם). ומסיק הערוה"ש: "ולכן כל איש מישראל אשר נגע יראת ד' בלבו לא יקח רק אתרוגי ארץ-ישראל" ומפליג בדבריו "ואיך לא נבוש ולא נכלם בדבר מצווה שנוכל לקיימה מפרי ארצנו הקדושה ליטול דווקא מארץ העמים? אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה ועל זה נאמר 'וימאסו בארץ חמדה' ולכן יש לזהר **בזה מאד מאד**" (שם). ודבריו מבהילים.

ובספר שו"ת נפש חיה (חאו"ח סי' ד') כתב להעדיף אתרוגי ארץ-ישראל אף אם נולדו בהם כתמים מחמת משמוש הידיים, שאחת הסימנים לאתרוג אמיתי לעומת אתרוג מורכב הוא משמוש הידיים מזיקו. ה'נפש חיה' מוכיח דבריו מדברי החת"ס (חידושי חת"ס סוכה דף ל"ז ע"ב) שכתב שאתרוג שנעשה מנומר ע"י משמוש הידיים ורוב הנענועים, וכן אם נקלף קצת מהקליפה

מיבול ארצנו לקידוש והבדלה מהאי טעמא, דכיוון שנעשה בו מצוות (תו"מ, ערלה ועוד) ע"כ יש עניין לקדש ולהבדיל דווקא בו כנ"ל.

ונראה להוסיף, שאף שהאתרוג אינו ממין שבעה, מ"מ הרמב"ם במו"נ (כ"ג פרק מ"ג) מבאר מדוע נבחרו דווקא ד' מינים אלו למצוות נטילה בסוכות, וביאר שהם גורמים לשמחה וששון על יציאתם מן המדבר שהיה לא מקום זרע ותאנה וגפן ורימון ומים אין לשותות ובאו אל ארץ מקום עצי פרי ונהרות. ונבחרו דווקא ארבעה מינים אלו מפני שיש להם שלוש תכונות: א. הם מצויים לרוב בארץ-ישראל בזמן סוכות. ב. מינים אלו הם הנאים ביותר בארץ-ישראל מכל המקומות במראיהם ובחזותם, והאתרוג וההדס אף בריחו. ג. מינים אלו עומדים במראיהם ורעננותם כל שבעת הימים. ואכן בחסדי ה' אשר עלינו אנו רואים עד כמה מצויים כיום בארץ-ישראל ארבעת המינים נאים והדורים, לעומת חוץ-לארץ, ואם זו הסיבה לדעת הרמב"ם שהתורה בחרה במינים אלו (ריבוי מציאותם ויכולת כל אחד להשיגם), א"כ נראה פשוט שהגדלים בארץ-ישראל עדיפים על פני הגדלים בחוץ-לארץ, אף שאין מינים אלו מ' המינין שנשתבחה בהם הארץ.

[ובאמת נראה שגם ארבעת המינים הם בכלל "מינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל", ובפרט הלולב, שהוא מעץ התמר שנשבחה בו ארץ ישראל. אלא שבשבעת המינים נכללו רק הפירות הראויים לאכילה, משום המשכו של הפסוק: "ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלוקיך". ואילו בחג הסוכות ציוותה אותנו התורה לקחת דווקא מינים שנשתבחו במראיהם, בריחם וברעננותם, כמש"כ הרמב"ם במו"נ, שהם מסמלים את החן והברכה שמשפיע ה' עלינו בארץ-ישראל

ה. מסקנה

מכל הנאמר לעיל, נראה שיש מקום להורות להעדיף לקנות אתרוגי ארץ-ישראל על פני אתרוגים הגדלים בחוץ-לארץ, אף אם הם פחות מהודרים במראהם, מפני הסיבות דלקמן:

[א.] לדעת ה'ישא ברכה' שורת הדין נוטה להקדים פירות ארץ-ישראל על פני פירות חוץ-לארץ. ואף שבאכילה יש מחלוקת בדבר ויש הסוברים שחביב קודם למין ז', במצוות אין מחלוקת ויש להעדיף את פירות ארץ-ישראל משום שבה ארץ-ישראל.

[ב.] לדעת הרשל"צ הגרב"צ חי עוזיאל זצ"ל יש להעדיף את אתרוגי ארץ-ישראל משום חיבת הארץ ומשום מצוות יישוב ארץ-ישראל, משום שבקניית אתרוגי ארץ-ישראל מחזקים את ידי העמלים בה ליישבה באוכלוסי ישראל. והוסיף, שאין שמחה לפני ה' אלא בפירות הדר של הארץ אשר נתנה ה' לאבותינו ושהיא נעבדת ע"י ישראל בקיום מצוותיה, ובכך עוזרים לבניין הארץ.

[ג.] בשו"ת ישכיל עבדי כתב, שיש עדיפות לאתרוגי ארץ-ישראל מצד קדושתם, שגדלו בקדושה וטהרה, כי אויר ארץ-ישראל ועפרה הוא טהור וקדוש, משא"כ אתרוגי חוץ-לארץ שגדלו בעפר ואויר ארץ העמים שהוא טמא.

[ד.] לדעת הגר"א נבנצל שליט"א יש מעלה לפירות ז' המינים על פני פירות אחרים משום מצוות הביכורים ושאר מצוות הנהוגות בהן. וא"כ ה"ה שיש עדיפות לאתרוגי ארץ-ישראל על פני אתרוגי חוץ-לארץ משום המצוות שנהגו בהן (כדין פת של עירוב שכיוון שנעשה בה מצווה אחת יש עניין

העליונה החיצונה – כיוון שזה בא ע"י מצוותו, מרוב נענועים, זהו הודו והדרו.

מדברי החת"ס הוכיח ה'נפש חיה' שיש להעדיף את אתרוגי ארץ-ישראל, שמשמוש הידיים מזיקם, כי זהו אחד הסימנים לאתרוג אמיתי שאינו מרוכב. והסיק "ובכל אופן שיהיה עכ"פ מצווה גדולה לברך על אתרוג כשר מארץ הקדושה, אף אם ימצא אתרוג קארפו שיהיה לו הסימנים בכל אלה, מצווה לברך על אתרוג מארץ הקדושה" (שם), הרי שהעדיף אתרוגי ארץ-ישראל על פני אתרוגי חוץ-לארץ מפני שאתרוגי ארץ-ישראל מוחזקים כאינם מורכבים, ומושגחים ע"י רבנים וכפי שכתב ערוה"ש, כמובא לעיל.

ד. מצוות "וחי אחיך עמך" ומצוות יישוב ארץ-ישראל

סיבה נוספת להעדיף אתרוגי ארץ-ישראל היא כי בכך מפרנסים את אחינו בני ישראל, העוסקים בארץ-ישראל בגידול האתרוגים ובשיווקם. וכך כתב בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ד חו"מ סי' ו' בסופו) דיש "להזהר להיות כל משאו ומתנו וכל ענייניו רק עם בני עמינו אחינו בית ישראל שאנחנו מצווים עליהם להחיותם להחזיקם לתומכם ולסעדם". והוסיף, שאף שמצווה זו נוהגת גם בחוץ-לארץ, אך בארץ-ישראל יש מצווה נוספת "שעוד מצווה אחרת יתירה יש בה היא מצוות יישוב ארץ-ישראל", וכפי שכתבנו לעיל בשם ה'משפטי עוזיאל', וכפי שהזכרנו, רוב האתרוגים הגדלים בחוץ-לארץ גדלים בשדות נוכרים ומשווקים על ידם, וא"כ מצוות "וחי אחיך עמך" ומצוות יישוב ארץ-ישראל מצטרפות כטעם נוסף להעדפת אתרוגי ארץ-ישראל, בנוסף לכל הטעמים שהזכרנו לעיל.

ע"י יהודים ואף נסחרים ע"י יהודים, ויש מצווה להקדים את פרנסת אחינו בני ישראל.

וב"ה זכינו לדברי ר' אבא (סנהדרין צ"ח ע"א) שכאשר ארץ-ישראל נותנת פירותיה בעין יפה – אין לך קץ מגולה מזה, שנאמר 'ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא' (יחזקאל ל"ו) וכדברי רש"י (שם ד"ה מגולה מזה) "כשתתן ארץ-ישראל פירותיה בעין יפה אז יקרב הקץ, ואין לך קץ מגולה יותר". וב"ה ובחסדי ה' זכינו לכך שא"י נותנת פירותיה לבניה השבים, מה שלא היה כן לבני ניכר שניסו להתיישב בה, כדברי הרמב"ן עה"ת (ויקרא כ"ו ט"ו) "כי מאז יצאנו ממנה לא קיבלה אומה ולשון, וכולם משתדלים להושיבה ואין לאיל דם", וע"כ יש לנו חובה להכיר טובה ולשמוח לפני ה' בפירותיה הקדושים של הארץ (ב"ח או"ח סי' ר"ח).

לקיים בה מצווה נוספת – לחם משנה וסעודה שלישית וכדו').

[ה.] לדעת הרמב"ם במו"נ ד' מינים אלו נבחרו בגלל היותם מצויים בארץ-ישראל בזמן סוכות, וא"כ יש בהם מעלה אף אם אינן מז' המינים.

[ו.] אתרוגי ארץ-ישראל, רובם ככולם, גדלים ע"י חקלאים יהודים בפיקוח רבני הדוק, ולכן החשש להרכבה אינו שכיח בהם (כאשר הם משווקים עם כשרות מוסמכת), משא"כ באתרוגי חוץ-לארץ שבהם יש חשש גדול יותר להרכבה ואין עליהם פיקוח הדוק כבארץ-ישראל. כך כתב ערוה"ש לפני למעלה ממאה שנה, וכיום עניין זה רק מתחזק יותר ב"ה. והוסיף ערוה"ש וכתב שהלוקח אתרוגים מחוץ-לארץ, עליו נאמר 'וימאסו בארץ חמדה'.

[ז.] אתרוגי ארץ-ישראל גדלים רובם ככולם